

ULUSLARARASI BAKALORYA PROGRAMI

TÜRKÇE A DERSİ

UZUN TEZİ

“KÜLTÜRÜN YOK ETTİĞİ AŞIKLAR”

Sözcük sayısı: 3986

Araştırma Sorusu: Canan Tan'ın Piraye adlı yapıtındaki odak figürün diğer figürler ile olan ilişkilerinin kurguya etkisi hangi dil ve anlatım özellikleri ile işlenmiştir?

İÇİNDEKİLER

1. Giriş	3
2. Aile İlişkilerinin Olay Örgüsüne Etkileri	
2.1 Baba	4
2.2 Anne	6
2.3 Abla	8
3. Okul İlişkilerinin Olay Örgüsüne Etkileri	
3.1 Esin	9
3.2 Arif	11
3.3 Nevzat	12
3.4 Ömer	13
4. Haşim Artukoğlu	15
5. Sonuç	18
6. Kaynakça	19

1. GİRİŞ

Canan Tan tarafından kaleme alınan “Piraye” adlı yapıt, kültür çatışmalarının sosyal ilişkilere, özellikle aşka olan etkisini irdeler. Tan, bu eserinde kültürün insan ilişkilerine etkisini dönemin sosyal yaşantısı ile bağdaştırmış ve sosyolojik açıdan analizlere tabi tutmuştur. Yazar, İstanbullu elit bir ailenin kızı Piraye ile Doğulu bir aşiret ağasının oğlu Haşim’in birbirlerine aşkı üzerinden doğan farklılıkları olay örgüsünün büyük bir parçası yapmıştır. Gelenekler ve adetler nedeniyle drama dönüşen bu iki figürün aşk hikayesi üzerinden kültür çatışmalarının insan hayatına etkileri incelenmiştir.

Yapıtta ismini veren Piraye, aydın bir ailenin kızıdır. Piraye, okulda tanıştığı Haşim Artukoğlu’na âşık olmadan önce, Nazım Hikmet’in eşinin ismini taşımasından kaynaklanan, Nazım Hikmet sevgisinin getirdiği sol görüşlere ve devrimci ruha sahip olmakla övünen bir figür olarak nitelendirilmiştir. Ancak Haşim figürüne âşık olduktan sonra asıl olay örgüsü şekillenmeye başlar. Piraye’nin âşık olduktan sonraki değişimi, yazar tarafından Piraye’nin kurduğu ilişkiler üzerinden çeşitli şekillerde ele alınmıştır. Yaşadığı ilişkiler Piraye’nin kişiliğini değiştirdikçe şekillenen duygu ve düşünceleri, olay örgüsünün Piraye’nin yaşadığı bu ilişkiler üzerinden ilerlemesine sebep olmuştur. Yapıt boyunca Piraye’nin sosyal ilişkilerinin merkezde konumlanması, yapıtın odak noktasının Piraye’nin okul, aile ve evlilik yaşantısı olduğunu göstermektedir.

Piraye figürünün biyografisi olarak da bakılabilecek bu yapıtta kullanılan uzam değişimleri ile olay örgüsü/ figürler arası ilişkiler basit düzeye indirgenebilir. İstanbul’da özgür ruhlu ve inatçı özellikleri öne çıkan Piraye; aşkı nedeniyle gittiği Diyarbakır’da “Diyarbakır’ın Gelini” lakabı ile özdeşleşince kişiliğindeki değişim ve diğer figürlerle olan ilişkileri kurguyu etkilemiştir. Odak figürün kurguyu etkileyen ilişkileri, bu tez kapsamında incelenecektir.

2. AİLE İLİŞKİLERİNİN OLAY ÖRGÜSÜNE ETKİLERİ

2.1 Baba Figürü

Yapıtta Piraye'nin hayatında ailenin önemine ve aile yapısına oldukça yer verilir. Ekonomik açıdan güçlü, refah içinde ve eğitim seviyesi yüksek bir ailenin kızı olması, Piraye'nin yapıtın başlarında görülen düşüncelerinin ve kişiliğinin oluşmasına katkıda bulunmuştur. Yazar tarafından karakterlere verilen isimlerin yapıtta olay örgüsü açısından önemi, baba figürü aracılığıyla verilmiştir. Piraye'nin ismi, yapıtta odak figürün kişiliğini oluşturan etmenlerin başında gelmektedir. Yazar, Piraye figürü için neden bu ismi seçtiğini Piraye'nin babası ile olan ilişkisi üzerinden genel hatlarıyla aktarmıştır. "*Oysa babacığım, beynimin ve yüreğimin kıvrımlarındaki edebiyat tutkusunu, özgürlük aşkını, bir bakıma sen yaratmıştın. Bana koyduğun Piraye adıyla...*" (Tan, 2016: 15) Piraye'nin bu isme sahip olması ve babası tarafından "Nazım Hikmet'in tabu olmaktan kurtulmadığı" dönemlerde bile Nazım Hikmet okumaya yönlendirilmesi, figürün kişiliğinin Nazım Hikmet düşüncelerinin etkisi ile şekillendirilmesine sebep olmuştur. Yapıt boyunca, montaj tekniği kullanılarak Nazım Hikmet şiirlerine yer verilmiş olması, bu durumu kanıtlar niteliktedir. Piraye'nin hislerinden bahsedilirken araya montaj tekniği ile konulan Nazım şiirleri Piraye'nin kendi düşüncelerini pek çok açıdan Nazım'ın düşünceleri ile özdeşleştirdiğini okura iletir. Şiir okumayı çok seven Piraye, şiirlerde karşılaştığı düşüncelerin etkisi altındadır; küçük yaşlardan itibaren Nazım'ın düşüncelerinden etkilenmesi; kişiliğinin devrim, özgürlük, eşitlik ve adaletin temellerine bağlı olarak oluşmasına neden olmuştur. "*Lise yıllarında kompozisyon derslerinde verilen konu ne olursa olsun, sözü hep özgürlük ve eşitliğe getirip, elimde olmadan aşırıya kaçarak yazdığım yazıları heyecanla bekleyişim...*" (Tan, 2016: 16) cümlesinde de belirttiği üzere, kendisi için bunlar bir heyecan olarak gelir. Bunun yanı sıra kendini bir "devrimci" olarak tanımlayan Piraye'nin en düşkün olduğu şeyin özgürlüğü olduğu söylenebilir. Babası ile olan ilişkisinden doğan bir izlek olan özgürlük izleğinin, birinci tekil

şahıs anlatımının kullanımı ile Piraye'nin her kararı ve davranışının arkasında yatan, attığı her adımı belirleyen ana izlek olduğu okuyucuya montaj tekniği ile iletilmiştir. Birinci tekil şahıs anlatımı aynı zamanda Piraye'nin, yapıtın birinci bölümünden itibaren kendince hayattan ne istediğini belirlemiş, ideallerinin peşinden sonuna kadar giden bir karakter olduğunu okuyucuya aktarmaya ve okuyucunun karşısına güçlü bir figür olarak çıkmasına olanak sağlamıştır. Bunun yanı sıra aldığı her kararın arkasındaki özgürlük izleği, çeşitli sembol ve laytmotiflerle aktarılmıştır. “Kuş” sembolünün, yapıt boyunca bir laytmotif olarak kullanılmasının yanı sıra, Piraye'nin kendisini anlatmak için benzetme yaparak kullandığı semboldür. Kendisi için yaptığı minik kuşun kafese dönmesi¹, kanadı kırık minik kuş² gibi benzetmeler yapıtta çeşitli yerlerde, sık sık tekrarlanır. Burada kendini benzettiği kuş ögesinin, doğrudan özgürlükle bağdaştırılabileceği söylenebilir. Bunun yanı sıra kuş ögesi, Nazım Hikmet'in de şiir, söz ve yazılarında kullandığı bir ögedir. Piraye'nin kendini algılama biçiminin bile, yine babası sayesinde Nazım Hikmet üzerinden şekillendiği söylenebilir. Babasının Piraye'de bu ismi koyarak yarattığı etki, devrimci bir ruh ve özgürlük düşkünü bir kız yaratmakla sınırlı kalmamıştır. Her ne kadar düşünce yapısı olarak Nazım'ı örnek alsada, isminin asıl kaynağı Piraye'yle özdeşleştirmektedir kendisini. “Nazım Hikmet'in Piraye'si” olma anlayışı, Piraye'nin aşka olan düşüncelerini şekillendirmiş, aklındaki ideal sevgili kavramını Nazım'a göre tanımlamasını sağlamıştır. Bu durum, yine montaj teknikleri ile Nazım Hikmet'in şiiri verildikten sonra birinci tekil şahıs anlatım kullanılarak şöyle ifade edilmiştir:

“(...) Tehlikeli bir biçimde özdeşleşiyordum Piraye ile. Tiyatro sahnesindeki rolüm belliydi. Nazım Hikmet'in Piraye'si rolünü oynamak... Peki, bana eşlik edecek oyuncu kim olacaktı? Bunu düşünmek anlamsızdı, karşımda Nazım vardı ya... (...) Nazım gibi bir sevgili? Ne ulaşılmaz bir hayal!” (Tan, 2016: 17)

---

¹ Tan, 2016: 259

² Tan, 2016: 274

Babasının cesaretlendirmeleriyle kazandığı bu gibi düşünceler, olay örgüsünde Piraye'nin aşk kavramına bakışını, dolayısıyla ilişkilerinin gidişatını ve Nazım'ını (Haşim) bulana kadarki davranışları açısından önem taşımaktadır.

Piraye ile babasının ilişkisi, sadece Nazım üzerinden ilerlememiştir. Babası, Piraye'nin her anlamda rol modeli olarak yaptığı seçimlerin arkasında ana neden olarak kalmıştır. Örneğin diş hekimliği fakültesinde okumasının temeli babasının diş hekimi olması ve kızının da kendi mesleğini yapması isteğinden gelir. Bu durumun olay örgüsü açısından önemi, Piraye'nin babasının istediği bölümü değil de başka bir bölümü okuması durumunun bütün gidişatı değiştirecek olmasıdır. Babasının vefatından sonra da Diyarbakır'da Haşim'in yanından ayrılıp babasının hayalini gerçekleştirmek üzere İstanbul'a geri dönmesi de baba-kız ilişkisinin yapıttaki olay örgüsüne etkilerindedir. Yapıt genel olarak Piraye'nin günlüğü gibi, iç monologlar ve bilinç akışlarıyla ilerlese de babasının ölümünden sonra babasını düşündüğü zaman, bu anlatım teknikleri bırakılıp sesleniş ve hitabete dönülmüştür; Piraye, düşüncelerini okuyucuya babasına konuşuyormuş gibi anlatır: *“Canım babam! Burada beraber çalışamadık seninle ama sen hep yanımda, benimle olacaksın, biliyorum. Yaşamının anlamı, odak noktası muayenehanen, kaldığı yerden işlevini sürdürecektir. İçin rahat olsun...”* (Tan, 2016: 372)

2.2 Anne Figürü

Ailesi, Piraye'nin sadece kişiliğini etkilemekle kalmamıştır. Özellikle anne figürü kullanılarak yapıtta Piraye'nin hayatında aldığı kararın pek çoğunun kendisine değil, ailesine ait olduğu okuyuculara aktarılmıştır. Bu açıyı yansıtmak için önceden ip ucu izlek tekniğine yazar tarafından sıkça başvurulmuştur. Gelecekte söz eden bir anlatım kullanan yazar; Piraye'nin ağzından, her ne kadar bu Piraye'nin öyküsü de olsa aslında onun tarafından değil, başkaları tarafından şekillendirildiğini okuyucuya aktarır: *“Sonraları geriye dönüp baktığımda, başkaları tarafından oynatılan taşların, gene başkalarınca dizilmesiyle önüme*

serilen yolda yürümeye mecbur muydum acaba, diye düşünmekten kendimi alamayacağım.”

(Tan, 2016: 92). Bu durumda anne figürünün tutumu, ilerleyen paragraflarda incelenecektir.

Anne figürü, odak figürün gözünden okura anlatıldığı üzere baba figürü kadar olumlu bir portre çizmemektedir. Bunun altında yatan sebep; anlatıcının Piraye olmasından dolayı, onun iki ebeveynine bakışını okuyucuya taraflı şekilde anlatıyor olmasıdır. Annesinin yapıt boyunca Piraye'nin hayatına sıkça müdahale ettiği görülür. Başlarda bu durum Piraye tarafından öfkeli bir şekilde anlatılırken; sonlarına doğru Piraye'nin hayatına karışan tek figür anne figürü olmadığından ve annesinin müdahalelerinin Lamia Hanım gibi figürlerin müdahalelerinin yanında “az” kalmasından, Piraye bu duruma tepkisiz kalmaktadır. Annesinin Piraye'den beklediği şeyler vardır; erken yaşta evlenip “çoluğa çocuğa karışan”, bununla da mutluluğu bulamamış bir abla figürünün varlığı, ailesinin bütün beklentilerini Piraye'nin omuzlarına yüklemiştir. Annesinin endişesi, Piraye'nin de aynı “hatayı” yapmasıdır: “*İkinci bir Hatice istemiyorum bu evde...’ Anlaşıldı. Ablamın yürüdüğü yanlış yolun bir benzerinin, benim de önüme açılmasından korkuyor annem.*” (Tan, 2016: 30) Anne figürünün Piraye ile Arif arasındaki arkadaşlığı öğrendikten sonra Piraye'ye bu ilişkinin olmayacağını anlatması ve Piraye'nin buna yönelik itirazları bu iki figür arasında çatışmaya sebep olmuştur. Anne figürünün ilişkilere karşı Piraye'yi “olur, olmaz” diye yönlendirmesi, Piraye'nin kimlerle olup olmayacağını bir şekilde etkilemiş ve olay örgüsünün “onaylamadığı” kişiler üzerinden şekillenmemesini sağlamıştır. Annenin kişilik özelliklerine bakıldığında da kızı için iyisini istediğinden insanları ekonomik sınıflandırmalara soktuğu görülür. Arif'ten gelen kartları görünce kızına onunla evlenmesi için kendisini çiğnemesi gerektiğini söyleyen anne, Haşim tarafından aynı davranış gösterilince daha olumlu ve ılımlı tepkilerle yaklaşır Piraye'ye. Bu şekildeki yaklaşımlar, Piraye'nin sürekli olarak hayata, etrafa ve kendisine karşı bir sorgulayış içinde olmasına sebebiyet verir. Piraye'nin içindeki bu sorgulama durumu, iç diyalog tekniği ile aktarılmıştır. “*Ailemi bu kadar etkileyen ne?*

Haşim'in Diyarbakırlı bir aşiret reisinin oğlu olması mı? Zenginliği mi? Öğrenimini tamamlayıp hayata atılmak üzere oluşu mu? Ya ben? Beni etkileyen neydi Haşim'de?" (Tan, 2016: 107) Bu alıntıda da örneklendiği üzere iç monolog ve diyalog teknikleri, Piraye'nin düşüncelerinin aktarımında kullanılan tekniklerin başında gelmektedir.

Piraye nişan aşamasında ve evlendikten sonra İstanbul'da olmamanın getirdiği şartlar nedeniyle annesinin olay örgüsüne etkisi bir nebze azalsa da annesi ile iletişiminin kopmadığı, annesini her gün aradığı anlatıcı tarafından aktarılır. Ancak Haşim'le ettikleri kavganın ardından Haşim'in kendisine vurması, Piraye'nin İstanbul'a dönme kararı vermesini sağlarken, annesi ile konuşması onu Diyarbakır'da kalmaya iter. Ablasının boşanmasını kendisine haber veren annesinin ağlıyor oluşunu duyan Piraye, "ailesine bunu yapamayacağına"³ karar vererek Diyarbakır'da, aile dostları Ümran Teyze'de kalır. Bu telefon görüşmesinin olay örgüsüne etkisi, Diyarbakır'da zorunlu olarak biraz daha kalmaya karar veren Piraye'nin kavgalarına rağmen Haşim'le barışması olacaktır. Haşim'le barışınca Diyarbakır'da kalmaya devam eden Piraye'nin annesiyle tek bir konuşmasının bile kelebek etkisi gibi yayıldığı görülmektedir. Bu da araştırma sorusunu destekleyici bir olay örgüsüdür.

2.3 Abla Figürü Hatice

Piraye'nin ablası Hatice'ye de tıpkı Piraye gibi, babası tarafından Nazım Hikmet'in eşinin adı verilmiştir. Şairin sevgilisinin tam adı, yapıta göre Hatice Piraye'dir, babaları bu iki ismi kızlarına paylaşmıştır. Hatice figürünün yapıttaki işlevi, dediklerinin ve yaşadıklarının ipucu izlekler olmasıdır. Hatice kendi evliliğinde sıkıntılar yaşarken Piraye'nin "*Benzer olumsuzluklar beni de bulursa, hiç bocalamadan özgürlüğe koşacağım kuşkusuz. Ne var ki, beynimde filizlenen eylem teorilerinin uygulamada nasıl sonuç verebileceği konusunda hiçbir fikrim yok henüz.*" (Tan, 2016: 55) düşüncesi ipucu izleğe örnektir. Piraye'nin başına gerçekten "benzer olumsuzluklar" (aldatılma) ilerleyen bölümlerde gelecek, bahsettiği

---

³ Tan, 2016: 274

duruma uygun olarak Haşim'i ve Diyarbakır'ı terk edip İstanbul'a geri döndüğü görülecektir. Yazar, abla figürü üzerinden ironi kullanarak figürün başına gelecek olay örgüsünü okura önceden aktarır: “*Haşim değil, kim olursa olsun; evleneceğim insan benim varlığımı yok sayarak bir başkasıyla beraberlik yaşayacak ve ben buna seyirci kalacağım ha!*” (Tan, 2016: 140) Ablasının yaşadıkları olay örgüsü ilerledikçe Piraye'nin de başına teker teker gelecek ve Piraye, önceden düşündüklerini davranışa dönüştüremediğini fark etmenin çaresizliğine bürünecektir.

Aynı zamanda karşılaştırma yapıldığında (giriş paragrafında bahsedildiği üzere Nazım Hikmet'in Piraye'nin zihninde kendine göre bir “ideal sevgili” tanımlamasına sebep olması gibi) ablası da, Piraye'nin bir ilişkinin nasıl olması gerektiği konusunda fikir sahibi olmasına katkı sağlamıştır. Hem anne-babasının ilişkisini, hem de ablasının ilişkisini gören Piraye, evlilik ilişkisinin kesinlikle ablasıninki gibi olmaması gerektiğini; anne ve babasının birbirlerine tutkulu bir aşkla bağlı olmamalarına rağmen yıllarca büyüyen sevgi ve saygıyı birbirlerine göstermeleri, kendi evliliğini de bu şekilde istediğine karar vermesine sebep olmuştur. Haşim'le aralarında işler kötü gittiği zamanlarda olay örgüsünü yönlendirecek kararlar alması (İstanbul'a gitme isteği) de aynı şekilde buna bağlıdır.

3. OKULDA KURDUĞU İLİŞKİLERİN OLAY ÖRGÜSÜNE ETKİLERİ

3.1 Esin

Esin, Piraye'nin liseden arkadaşıdır. Lisede her ne kadar erkeklerin ilgisini çekmek için çeşitli yöntemlere başvuran ve erkeklere yakın duran özellikleri ile Piraye'nin “kafasından”⁴ olmasa da üniversite yıllarında Piraye'nin en çok vakit geçirdiği, can dostu olan figür olmuştur. Esin'in üniversitede herkesi tanıyan bir kişiliğe sahip olması, Piraye'nin de onun sayesinde bazı insanlarla iletişim kurmasına sebep olmuştur. Olay örgüsüne en çok katkı sağlayan figürün, Haşim ve babasından sonra Esin olduğu söylenebilir: Öyle ki, Piraye'nin

---

⁴ Tan, 2016:20

olay örgüsü boyunca aşk yaşayacağı herkesle ilk tanışırma, Esin tarafından yapılmıştır. Bu bağlamda Esin, yazarın, tanımadığı insanlarla iletişime geçmekten hoşlanmayan Piraye'yi yapıtta önem kazanacak figürlerle karşılaştırmak adına kullandığı bir çeşit araçtır. İlişkiler bakımından oldukça tecrübeli olarak tarif edilen Esin, Piraye'ye kendi ilişkileri boyunca yardımcı olarak olay örgüsünün çizilmesine katkıda bulunur. Arif varken kendi sevgilisi Volkan'la yaptıkları romantik yürüyüşlere Arif ve Piraye'nin de gelmesine sebep olarak Piraye'nin, Arif'i arkadaştan öte bir anlamda göremediğini anlamasına ve ikili arasındaki ilişkinin bitmesine dolaylı olarak sebep olur.

Yazarın Esin'i bir çeşit araç olarak kullanmasının bir başka şekli de Esin'in, Piraye'ye gelecekte olacak şeyleri hep doğru bir şekilde tahmin etmesidir. Yazar bu şekilde Esin'i kullanıp okura Esin'in haklı olacağını hissettirerek göz kırpar. Ömer ve Haşim, Piraye'den hoşlanmaya başladıkları zamanlarda Piraye sürekli bir reddediş ve inkâr içindeyken, Esin, iki figürün de hareketlerini doğru olarak tahmin eder. *“‘Yok bir şey’ diye gülüyorum. ‘Uzatma bu kadar.’ ‘O kadar basit değil Piraye Hanım. Bak söylüyorum, bu işin devamı gelecek...’”* (Tan, 2016: 95)

Esin'in olay örgüsü bakımından bir başka önemi de Piraye'ye, kendini arayış ve değişim sürecinden geçtiğini fark ettirmesidir. Esin'in görkemli, zengin kesime uygun nişan töreni sırasında kendini onun yerinde hayal eden Piraye, kendisi ile iç çatışma yaşamaya başlar. “Komünist” olmakla bile suçlanmış figür, kendini balo salonlarının içinde hayal ederken bulunca yaşadığı sorgulama süreci, aslında bir cevap beklenmeyen sözlü soru cümleleri, iç diyalog tekniği kullanılarak okuyucuya aktarılmıştır:

“Nerede kaldı benim eski devrimci ruhum? Dilimdeki özgürlük, eşitlik, hak türkülerinin, yerini salon havalarına bırakması neyin göstergesi? Görkemli salonlar, zengin düğünler, iğneden ipliğe döşenmiş hazır evler... Bunlar mıydı beklentilerim? (...) Gerilerde kalmış bir

Piraye acımasızca sorguluyor beni. 'Sıradanlaştın' diyor. 'Sırtını babasına dayayıp olmayacak düşler kuran biri oldun sen de. Yazık, çok yazık.' (Tan, 2016:94)

Piraye'nin, değişime uğradığını anladığının göstergelerinden biri de verilen alıntıda görüldüğü üzere kullanılan “gerilerde kalmış bir Piraye” sözcüğüdür. Piraye'nin, aile yaşamı içindeki, lise zamanındaki Piraye ve okul yıllarındaki Piraye olarak düşünce farklılıklarına bölündüğü görünmektedir.

3.2 Arif

Arif adlı figür ile Piraye'nin ilişkisi kısa süreli olmasına rağmen Piraye'nin ilk romantik sayılabilecek ilişkisi olduğundan, odak figürün bir ilişkide nasıl davranması gerektiğini kavramasını sağlayan Arif'tir. Piraye, Arif ile olan ilişkisi kapsamında bir ilişkide neleri istemediğini görerek bu konuda sert mizaçlı ve keskin bir hale gelir. Balıkesirli bir memur ailesinin çocuğu olan Arif, getirdiği şiir kitapları ve “özgürlükten yana” olmasıyla, yazdığı şiirlerle Piraye'nin Nazım'a en benzettiği figür haline gelir: “*Arif... Kömür gözlü şair... Devrimci. Nazım değil belki; ama en azından bir Ahmed Arif benim için.*” (Tan, 2016:27)

Bahsedilen özgürlük izleği ve bu özgürlük isteğine vurgu yapan kuş sembolü, ilk Arif ile vurgulanmış, yapıt ilerledikçe kuş sembolü tekrarlanarak laytmotif özelliği kazanmıştır. Piraye kendi duygu dünyasını paylaşan Arif'le yakın olmasına rağmen, Arif işi evlilik boyutuna getirince Piraye'nin Arif'ten hemen uzaklaştığı görülür. Özgürlüğüne bir tehdit olarak gördüğü geleceğe dönük bu planların özgürlüğünü kısıtlayacağına inanan Piraye'yi boğan, sahiplenilmek, kıskanılmak gibi duygulardır. Arif ile olduğu zamanlarda bilinç akışı tekniği kullanılarak Piraye'nin Arif tarafından sahiplenilmeye tepkisi okuyucuya iletilir: “*Berberliklerde oluşması doğal sayılan ‘sahiplenmenin bu boyutlara ulaştığını nasıl fark edemedim? Hayır, kimsenin beni bu derece sahiplenmesine, davranışlarıma yön vermeye çalışmasına izin veremem.*” (Tan, 2016:40) Özgürlüğü elden gidecek gibi olduğunda Piraye'deki değişimler yazar tarafından bazı durumlarla okuyucuya iletilmiştir. Bu duruma

örnek olarak Arif'in kendi duygularını yazıp verdiği şiirleri, eskiden şiirlerin Arif'ten olduğunu bilerek okuyan Piraye, bir tehlike sezdikten sonra şiirleri Arif'ten değil, Ahmed Arif'tenmiş gibi yorumlaması gösterilebilir.

Piraye'nin Arif hakkındaki düşünceleri belirsizleşip Piraye sürekli hislerini ve ne yapacağını sorgular hale geldiği zaman yazar, doğanın figürün iç dünyasını yansıtacak bir şekilde betimlenmesine yer verilir. Yapıt boyunca ilk ve son defa yağmurlu ve kapalı olarak betimlenen havada Piraye, kendi zihninde de Arif konusunda ne yapacağını düşünür bir biçimde karamsar bir duygu durumuna bürünür. Arif'in özgürlüğünü elinden almaya başladığını düşünen Piraye'nin duygu durumlarına ağırlıklı olarak yer verilmiştir.

Piraye'nin

"Uzun süre kafes içinde yaşamını sürdürmüş, minik bir kuş... Kanatları işlevini yitirmiş. Ve... Kafesin kapısı açılıyor. Kuş ürkek, şaşkın... Değil uçmak, yürüyemiyor bile. Ama özgürlük onun kanında var. Yeniyor ürkekliğini. Özlediği sonsuzluğa kanat çırpmaya başlıyor. Benim şu andaki durumum onunla özdeş. Önce yeniden ayaklarımın üstünde durmanın tadını çıkarıyorum. Ardından da, kana kana özgürlüğümü içmeye konuluyorum."

(Tan, 2016: 44)

cümleleri Piraye'nin ilişkilere bakış açısını iletmekle beraber, noktalama işaretleri olarak üç noktanın birden fazla kullanımı, Piraye'nin zihninde gerçekleşen düşünce sürecinin aşamalı olarak ilerlediğini belirtir. Arif ile ilişkisi bir kafes, Piraye ise onun içinde hapsolmuş bir kuştur. Ne zamanki başını kaldırıp isyan eder, o zaman özgürlüğüne tekrar kavuşur.

Piraye'nin özgürlüğe düşkün karakteri, yapıtta okura Arif figürü ile olan ilişkisi üzerinden güçlendirilerek iletilmiştir. Arif ile Piraye ilişkisinin kurguya önemine bakıldığında; Piraye'nin yapıt boyunca yaşayacağı kişilik değişimlerini belirgin yapan durumun bu ilişki sırasında Piraye'nin bahsedilen iç diyalog ve duygu durumları olduğu yorumu yapılabilir.

3.3 Nevzat

Üniversitelerinde asistan olarak çalışan Nevzat ile Piraye'nin kısa süreli iletişimlerinin olay örgüsü açısından önemi, tıpkı Arif'te olduğu gibi Piraye'nin özgürlüğüne düşkünlüğünün vurgulanması ile beraber, ilerleyen bölümlerde Haşim ile bağdaştıracağı ama farklı şekilde tepki vereceği evlilik teklifinde Piraye'nin tavrını ve bu tavrın olay örgüsüne etkisini göstermesidir. Nevzat tarafından okul çıkışı sonrası bir pastaneye davet edilen Piraye, ilk defa bir evlilik teklifi alır. Gelen evlilik teklifini değerlendirirken Nevzat'ı düzgün ve eğlenceli bulmasına rağmen, Nevzat'ın ailesinin her işi planladığını görünce bu planları "*Hem başkaları tarafından yazılmış senaryoların oyuncusu olmak yakışır mı bana?*" (Tan, 2016: 76) cümlesinde görüldüğü gibi başkaları tarafından yazılmış bir senaryo olarak yorumlar ve kendisine yakıştırmadığı bu durumu reddeder. Senaryo ve tiyatroyla alakalı öğeler de yapıtta laytmotif olarak kullanılan öğelerdir. Burada yazar tarafından alaycı bir bakış açısı kullanılmıştır, Piraye başkalarının hayatına karışacağını kabullenmeyeceğini söylese de, Diyarbakır'a gittikten sonraki hayatı tamamen başkalarının kontrolünde yaşanacak ve planlanacaktır.

3.4 Ömer

Ömer de Arif ve Nevzat gibi Piraye'ye tutulan, ama Piraye'nin özgürlük tutkusu nedeniyle ona yaklaşamayan figürlerden biridir. İkisinin iyi arkadaş olması, Piraye'nin aralarındaki ilişkiyi daha ileri bir seviyeye taşımak istememesine neden olur.

"Her ne olursa olsun, keşke Ömer'le de, bu kadarlık arkadaşlığımızı sürdürebilseydik, diye hayıflanmaktan kendimi alamıyorum. Onunla yaşadığımız küskünlük alt üst ediyor beni; bir yanımı eksik bırakıyor sanki..." (Tan, 2016: 115) cümlelerinde Ömer'in Piraye'nin hayatındaki önemi de görülmektedir. Ömer ile Piraye ilişkisinin olay örgüsüne katkısına bakıldığında; Ömer'in Esin'in ardından Haşim ile Piraye'yi tanıştıran figür olduğu görülür. Esin sayesinde Piraye Haşim'in kim olduğunu öğrenirken, Ömer sayesinde

Haşim ile tanışır. Haşim'in Piraye'ye olan ilgisi de bu tanışmanın ardından başlar. Haşim ile birliktelikleri başladıktan sonra Ömer'in Haşim'le konuşmaya devam edip, Piraye'yi yok sayması Piraye'nin sitem ettiği bir durumdur.

“Bana şaşırtıcı gelen, Haşim'le ikili ilişkilerinde hiçbir değişiklik olmaması. (...) Haşim onun ağabeyi. Elinin tersiyle itelemez onu. Sevgide, saygıda kusur etmez. Ama beni yok sayabilir. Varlığı yadsınan, önemsenmeyen, küçücük, değersiz bir nesne gibi davranabilir bana.” (Tan, 2016: 113-114)

cümlesi, yapıt boyunca figürlerin Piraye'ye karşı genel tutumunu da anlatmaktadır. Odak figür, kendi hikayesinde diğer figürler tarafından önemsenmeyen ve yadsınan; her kararı başkaları tarafından alınan bir figür haline gelir.

Ömer'in kurgudaki bir işlevi de olay örgüsünün belli bir noktasından sonra (arkadaşları ile bir arada geçirdiği son buluşma) Piraye'nin dillendirmekten çekindiği, korktuğu şeyleri dillendiren iç sesi haline gelmiş olmasıdır. Burada da Piraye'nin değişimi, Ömer'le olan diyalogları ile okura yansıtılmaktadır. Babası ile hayalleri dolayısıyla kendine İstanbul'da kalmaktan başka bir yol çizmeyen Piraye'nin Diyarbakır'a gitmeyi kabullenmesi üzerine; Piraye'yi “*en iyi tanıyan kişi*”⁵ olan Ömer ile Piraye'nin diyalogları odak figürdeki değişimi vurgulamak için yazar tarafından kullanılmıştır.

“Ne büyük aşkmış böyle! Özgürlük aşığı Piraye'mizi İstanbul'dan Diyarbakırlara kadar gelin götürecektedir kadar...” (..) O anda, Ömer'i susturmak için dayanılmaz bir istek duyuyorum içimde. Yüreğimi acıtan bir şeyler var söylediklerinde. Benliğimin derinliklerinde, üstünü örtmeye çabaladığım gizli yaralarım tuz basıyor sanki.” (Tan, 2016: 225)

---

⁵ Tan, 2016: 226

4. HAŞİM ARTUKOĞLU

Piraye'nin sevgilisi/ eşi olan Haşim Artukoğlu ile ilişkileri, yapıtın olay örgüsünü oluşturan ana etmendir. Haşim ve Piraye'nin ilişkisi için uzamın önemi yazar tarafından aktarıldığından, ilişkileri buldukları uzama göre ele alınacaktır.

İstanbul'da Haşim ile karşılaştığı ilk anda Piraye, Haşim'i ötekileştirmiş, kendisinden uzak görüp soyutlamıştır. Haşim'i "hiçbir yanımız ortak olmayan insan"⁶ olarak adlandırsa da, Bahar Çayı'nda tekrar kendisini gördükten sonra gözlerinin etkisinde kaldığını okuyucuya aktarmıştır. Piraye'nin gözünde başlarda ortak noktaları olmamalarının sebebi; kendisini "sol görüşlü" olarak adlandırdığından ve hayattaki her şeyini çalışarak alması gerektiğini düşündüğünden, her şeyinin önüne hazır verildiğini düşündüğü bir ağa çocuğunu kendisine yakın görmemesidir. Ancak Esin figürünün olay örgüsüne katkısı bölümünde bahsedildiği üzere, arkadaş ortamındaki düşünceler ile ailesinde kazandığı düşünceler çatıştıkça eski görüşleri değişime uğramıştır. *"Sahnenin gerisinde rastlantı sonucu benimkilerle buluşuveren, hiç tanımadığım gözlerdeki gizemin etkisindeyim hâlâ. Çözmeye, üzerinde kafa yormaya niyetim olmasa da..."* (Tan, 2016: 51) ve *"Üzerime dikili, ne anlama geldiğini çözemediğim, çözmeye de niyetli olmadığım bakışlara sırtımı dönüyorum."* (Tan, 2016: 94) cümlelerinde Piraye tarafından "çözmeye niyetli olmadığım bakışlar" kalıbı tekrarlanmıştır. Yazar, buradaki tekrarlarla Piraye'nin Haşim'e karşı ilk tutumunu ve karşı koymaya çalıştığı direnci vurgulamaktadır. Ancak Ömer, Arif ve Nevzat'la olan ilişkilerinin aksine Piraye, Haşim'e karşı koyamamaktadır. Bu, figürün gittikçe benliğini kaybedip kişiliğinden uzaklaşmasına sebep olur. Bu durum, tahlil tekniği ile okuyucuya aktarılmıştır. Yaşanan olay anlatılırken akış durdurulmuş, Piraye'nin iç dünyası tahlil edilmiş, sonra tekrar olaya dönülmüştür. Yapıtta akışın kesilip italik yazıyla Piraye'nin içindeki hislerin aktarılması tekniği sıkça kullanılmıştır.

---

⁶ Tan. 2016: 41

“Basit, sıradan bir el tutuş... Böylesine etkileyebilir mi insanı? (...) Tuttuğu, yalnız benim elim değildi. Benliğimdi, benliğine hapsolan. Bütünleşivermiştik. Belki de onun bile farkında olmadığı bir geri dönüşsüzlükle. Bambaşka bir yol ayrımında olduğumu hissediyordum. Haşım’ın Piraye’si olmanın yol ayrımında...” (Tan, 2016: 113)

cümlelerinde Piraye’nin Haşım’e âşık olmaya başladığı ilk anlardan bahsedilmekle beraber, yapıtın başından beri tekrar tekrar söz edilen “Nazım Hikmet’in Piraye’si” anlayışının, Haşım’le beraber “Haşım’in Piraye’si” olma anlayışına dönüştüğü gözlemlenmektedir. Yapıt boyunca bu noktadan itibaren, Nazım Hikmet’ten bahsedilmez; Haşım, Piraye’nin üzerine kuma getirene kadar. Kendini özdeşleştirdiği Piraye’den benliğinden koptuğu gibi kopması, ardından yine onunla özleşecek konuma gelmesini olay örgüsünde sağlayan figür Haşım’dır. Tıpkı Nazım’ın aldattığı Piraye gibi, Haşım tarafından aldatılmış bir kadın olmanın verdiği duygu durumu iç monolog tekniği aracılığıyla ve sorgulama tekniği ile şu şekilde aktarılmıştır:

“Biraz geriye git istersen... Kendini Nazım’ın kızıl saçlı Piraye’siyle özdeşleştirdiğin günlere. Hiç hayıflanma, o şiirsellikten uzak düştün diye. Gözlerini aç ve o günlerde göremediğin gerçeği gör. Nazım o sevda yüklü dizelerini bir kenara itip, daha sıcak bulduğu kollara koşmamış mıydı? Piraye’sini başka kadınlarla aldatmamış mıydı? (...) Gönlün hâlâ, gerilerde bir noktada takılı kaldıysa eğer, sevinebileceğin bir gerçeklik duruyor ortada. İşte şimdi, Nazım’ın kızıl saçlı Piraye’siyle tam olarak özdeşleştin. Kutlu olsun.” (Tan, 2016: 348)

Haşım’in Piraye üzerinde yarattığı değişim, aynı zamanda duygu durumunda karmaşalara neden olmuştur. Daha önce sahiplenme, kıskanılma gibi duyguları kendinden soyutladığını, bu duyguların gereksizliğini savunan Piraye, yapıt boyunca kıskançlık krizlerine girer. Benzer şekilde Haşım’de yapıt boyunca, uzamdan bağımsız olarak ne olursa olsun hep Piraye’nin gönlünü almaya çalışan, af bekleyen ve sevgilisini kaybetmekten korkan

bir figür özelliği taşımıştır. Kısa ayrılıklarından sonra Haşim anlatılırken “*sapsarı yüz, titreyen ses*”⁷ şeklinde betimlenmesi, Haşim’in Piraye’yi kaybetme düşüncesiyle ne hale geldiğinin bir göstergesidir. Yapıtın sonunda da, Piraye’yi tamamen kaybettiğini anladığında intiharı da bu sebeptendir. Piraye ve Haşim’in sevgisi, İstanbul uzamında oldukça saf ve temiz bir sevgi olarak betimlenmiştir. Yazar, bunu iki figürden ve onların ilişkilerinden bahsederken kullandığı “çocuk” laytmotifi ile sağlamaktadır. “İki yaramaz çocuk”⁸, “evcilik oynayan çocuklar”⁹, “oyuncağını fırlatıp atıveren çocuk”¹⁰, “suçunun bilincinde olmayan çocuk”¹¹ gibi Piraye ve Haşim’den bahsedilirken kullanılan çocuk motifinin tekrar tekrar kullanılması ona laytmotif özelliği kazandırırken, aynı zamanda Piraye ve Haşim’in içinde buldukları durumda ne kadar tecrübesiz ve toy olduklarına karşı bir göndermedir.

Yapıtta yapılan uzam değişimlerinin olay örgüsü açısından önemi hem değişen kültürleri belirtmek hem de Haşim’in uzama göre kişiliğinin nasıl değiştiğini okuyucuya iletmektir. Diyarbakır’da buldukları sürece yapıtta kutupluluk tekniğine yer verilmiştir, bu sayede Piraye ve Haşim’in kültürel uyumsuzluğu ve kültür çatışması aktarılmıştır. Okuyucu Haşim’in ailesi ile tanıştırdıktan sonra Piraye’nin Haşim’le ilişkisinin ikili ilişki olmaktan çıktığı görülür. “*Haşim ile değil, onun yakın ve uzak çevresiyle evlenmiş gibiyim.*” (Tan, 2016: 246) cümlelerinde de Piraye tarafından aktarıldığı üzere, Diyarbakır uzamında Haşim ile ilişkisi Lamia Hanım tarafından belirlenir. Lamia Hanım, Haşim’e istediklerini yaptırarak kurgunun değişmesinde rol oynar; onun, Piraye’nin ilk çocuğundan başka çocuğu olmayacağı bilgisini duyduktan sonra “Artukoğlu soyunu koruma” çabaları; Haşim’in ikinci bir eş alması ve ondan çocuğu olmasına, dolayısıyla Piraye’nin Haşim’den uzaklaşmasına sebep olur. Ana olay örgüsü Haşim ve Piraye’nin ilişkisi üzerinde yürüyen bu yapıtta ilişkilerine Lamia Hanım tarafından yapılan müdahaleler, en sonunda Haşim’in intiharı ile sonlanan bir noktaya

---

⁷ Tan, 2016: 142-143

⁸ Tan, 2016: 144

⁹ Tan, 2016: 153

¹⁰ Tan, 2016: 205

¹¹ Tan, 2016: 212

ulaşır. Bu açıdan Diyarbakır'da Haşim ile Diyarbakır'daki ilişkisi Lamia Hanım tarafından yönlendirilen Piraye, Lamia Hanım'ın olmadığı bir kurguya göre hüznü bir duygu durumuna bürünür.

5. SONUÇ

Bu çalışmada, Canan Tan'ın "Piraye" adlı yapıtındaki, odak figürün ilişkilerinin olay örgüsüne etkisi araştırılmıştır. Bu araştırma sonucunda, odak figür Piraye Artukoğlu'nun başına gelen olayların kendisinden çok etrafındaki kişiler tarafından şekillendirildiği görülmüştür. Yazar tarafından kadenci bir bakış açısıyla işlenen kurguda Piraye ailesi ile kurduğu ilişkiler sayesinde kişiliğini oluşturacak ana fikirleri geliştirirken; okulda tanıştığı Esin, Ömer, Arif ve Nevzat figürleri aşk konusundaki fikirlerini değiştirmiştir. Kurguya kelebek etkisi olarak bahsedilen şekillerde etki eden bu ilişkilerin yanı sıra, Haşim figürü yine bahsedilen (başta Piraye'nin kıskanç olmayıp konu Haşim olunca kıskanması gibi) farklı yönlerden kişilik değişimine uğramıştır. Bu tezden çıkarılacak yargıya bakıldığında kültür çatışmasının ikili ilişkilerde yarattığı çatışmanın, başka figürlerin de etkisi ile odak figür Piraye'nin hayatının kendisinin isteği dışında yönlendirilmiş olup bu yönlendirmenin laytmotif, iç diyalog ve diğer bahsedilen teknikler yardımıyla okura iletilmiş olmasıdır denebilir.

Bu çalışmadan sonra bir çalışma yapılacaksa, bu yeni çalışma aynı şekilde odak figür üzerinden ilerlemeli, fakat sosyolojik ilişkilerin olay örgüsüne etkisi yerine, uzam değişimlerinin Haşim ve Piraye ilişkisine ve ana temaya etkileri üzerine olmalıdır. Artukoğlu ailesinin, özellikle Lamia Hanım'ın da kurguya etkisinin ayrı bir başlık altında incelenmesi de başka bir çalışmaya ışık tutabilir.

6. KAYNAKÇA

Tan, Canan, Piraye, 3. Baskı İstanbul, Doğan Egmont, Nisan 2016